

Barn och elever med ojämna förmågor

Anna Sjulund Autismpedagogik.se

”Det är en lyx att bli förstådd”- Anna PG

PC kontra MAC

Att förstå hur personen förstår

Om jag vill lyckas hjälpa en människa mot ett bestämt mål måste jag först finna henne där hon är och börja just där.

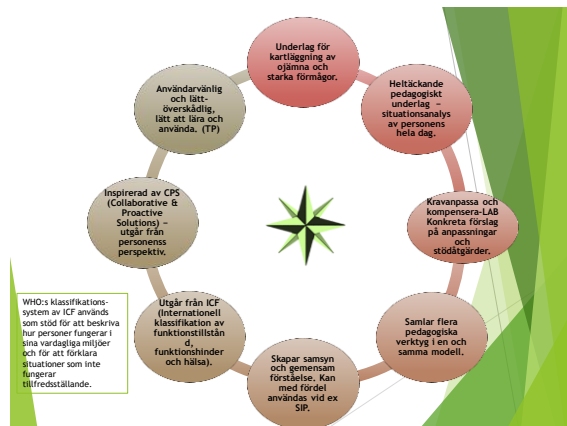
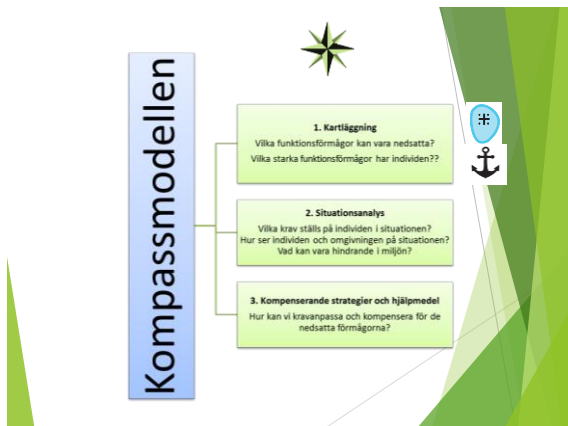
Den som inte kan det lurar sig själv när hon tror att hon kan hjälpa andra.

För att hjälpa någon måste jag visserligen förstå mer än vad hon gör men först och främst förstå det hon förstår. Om jag inte kan det så hjälper det inte att jag kan mer och vet mer

/ Sören Kirkegaard

Ojämna förmågor

- ▶ Perception
- ▶ Central koherens
- ▶ Theory of mind
- ▶ Exekutiva funktioner
- ▶ Uppmärksamhetsförmåga
- ▶ Impulskontroll
- ▶ Aktivitetsreglering

Varför göra en kartläggning?

- För förståelse personens individuella förutsättningar och behov
- För att kunna göra situationsanalyser
- För att kunna kravanpassa och kompensera utifrån personens individuella stöd och funktionsprofil
- Underlag vid upprättande av genomförandeplan, handlingsplan eller vid ansökan om extra resurser
- För att kunna planera adekvata stödsatser för personen.
- Skapa gemensam förståelse av personens behov

Glöm aldrig den viktiga kartläggningen!

Identifiera och förankra styrkor!

Ankare – starka funktionsförmågor

1. Kartlägg styrkor och ojämna förmågor.

snabb	impulsiv	glad	lojal	omtänksam	beslutsam	självständig
kärlsfull	social	noggrann	generös	modig	punktlig	spontan
eftertänksam	fördomsfri	godhjärtad	rättvis	nyfiken	intelligent	
tålmodig	hjälsam	trevlig	ödmjuk	humoristisk	tillgiven	kvicktänt
livfull	ärlig	stark	vänlig	naturlig	cool	konstnärlig
positiv	känslig	hänsynsfull	utåtriktad	praktisk	ervis	ansvarsfull
kreativ	ambitiös	äventyrlig	pliktrogen	insiktsfull	framåt	påhittig
pålitlig	logisk	lugn	energisk	teknisk	rolig	fantasifull
charmig	ordningsam	klok	pratsam	analytisk	vältränad	osjälvisk
artig	metodisk	effektiv	försiktig	påhittig	mångsidig	unik

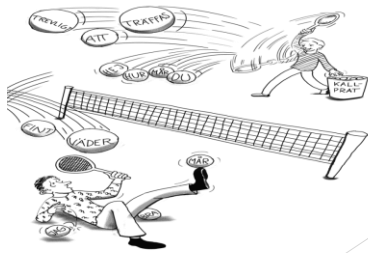
Identifiera ojämna funktionsförmågor

Grund – nedsatta funktionsförmågor

1. Kartlägg styrkor och ojämna förmågor.

- Kommunikation/information
- Planering/organisation
- Sinnesintryck/motorik
- Uppmärksamhet
- Impulsivitet/aktivitet
- Tidsuppfattning
- Flexibilitet

Svårigheter i ömsesidig social kommunikation

Att koppla ihop tanke och tal..

"Om jag skulle konversera så krävde det så mycket energi att jag behövde sitta stilla vid ett bord och inte koncentrera mig på något annat samtidigt.

Konversationen innehöll inte bara att koppla ihop sladdarna mellan tanke och tal och hålla i kopplingen, utan också att räkna ut när jag skulle tala och när jag skulle tala igen.

Jag var tvungen att aktivt omtolka det jag hörde så att jag förstod det och inte skulle verka trög"

/Gunilla Gerland, "En riktig människa"

- 1 Förmåga att bearbeta och förstå
- 3 Förmåga att förstå andras perspektiv och behov

- 2 Förmåga att kommunicera egna behov
- 4 Förmåga att delta i samtal

Kommunikation/information

1. Förmåga att bearbeta och förstå	•	1. Kravpassa och kompensera genom att ....
2. Förmåga att kommunicera egna behov	•	2. Kravpassa och kompensera genom att ....
3. Förmåga att förstå andras perspektiv och behov	•	3. Kravpassa och kompensera genom att ....
4. Förmåga att delta i samtal	•	4. Kravpassa och kompensera genom att ....

Har barnet svårt att ...

- 1 bearbeta och förstå muntliga instruktioner
- 2 uttrycka vad han/hon vill eller inte vill
 be om hjälp
 ställa frågor för att få information, t.ex. "Vad ska vi göra?"
- 3 läsa av och tolka sociala signaler, t.ex. se att någon vill vara ifred
 förstå hur andra kan känna och tänka, t.ex. förstå att någon är ledsen eller förstå att någon inte vill göra det han/hon själv vill göra
- 4 lysna färdigt på andra
 klara av turtagning under ett samtal

Alternativ och kompletterande kommunikation - AKK

Svårigheter i att planera och organisera

Planering/organisation

- Förmåga att organisera uppgifter
- 1 Förmåga att komma i gång och avsluta
- 2 Förmåga till problemlösning, konsekvensförståelse och sammanhangsförståelse
- 4 Förmåga att komma ihåg

- 1. När du har ett stort tar du med dig saker, stannar upp och gör till diskbänken.
- 2. Skjölj tuffiken, bevakning och glas.
- 3. Stoppa in glasen i diskmaskinen.
- 4. Stoppa in tuffiken i diskmaskinen.
- 5. Stoppa in bevakning i diskmaskinen.

Har barnet svårt att ...

- 1
  - förstå i vilken ordning något ska göras, t.ex. att ta på sig kläderna i rätt ordning
  - föreställa sig och få bilder i huvudet av hur han/hon kan göra, t.ex. föreställa sig nya miljöer som att besöka biblioteket, att åka på utflykt
- 2
  - förstå sammanhang, bra på att se detaljer men har svårt att få ihop information till en helhet, t.ex. när jag tar Lisas docka blir Lisa ledsen
  - hitta nya lösningar när han/hon stöter på ett problem, t.ex. komma på att han/hon kan dra ner mossan över öronen när det är kallt
  - förutse konsekvenser, förstå att om jag gör så här blir det så här, t.ex. klättrar högt upp i ett träd, går ut på djupt vatten, utsätter sig för faror
- 3
  - komma i gång med någonting, t.ex. att ta på sig kläderna
  - komma vidare om han/hon blir avledd eller störd, t.ex. fortsätta att klä på sig när kompisen bredvid pratar
  - avsluta när han/hon har kommit i gång, t.ex. avsluta leken för att äta
- 4
  - komma ihåg vad han/hon ska göra, t.ex. komma ihåg att tvätta händerna före maten

OBS! Svag sammanhangsförståelse bidrar till att det även blir svårt inom andra områden. Det kan t.ex. vara svårt att förstå att en person som rynkar ögonbrynen och höjer rösten kan vara arg.

Svårigheter med sinnesintryck och motorik

Intrycksallergi

- Hur det kan kännas att leva med intrycksallergi

Sinnesintryck/motorik

- 1 Förmåga att hantera ljud, synintryck och lukter
- 2 Förmåga att hantera smak och känselintryck
- 3 Fin- och grovmotorik samt öga-hand-koordination
- 4 Motorisk automatisering, balans och kroppssinne

1	2
3	4

Har barnet svårt att ...

- 1
  - höra vad någon säger om det finns bakgrundsljud, t.ex. att urskilja vad någon säger när andra pratar
  - hantera vissa ljud, t.ex. surrande insekter, tickande klockor, barnskrik, klirrande bestick
  - vistas i miljöer med mycket synintryck, t.ex. leka ute på gården
  - hantera specifika synintryck, t.ex. starkt solljus
  - hantera vissa lukter, t.ex. parfym (även goda dofter kan vara överväldigande), lukter från toaletten och köket
  - bedöma avstånd
- 2
  - hantera vissa konsistenser, t.ex. gröt, fil (som kan kännas sträv mot tungan), mat med klumpar i (som potatismos, yoghurt med fruktbitar)
  - hantera vissa smaker på mat
  - hantera vissa känselintryck, t.ex. kläder mot kroppen, beröring
- 3
  - utföra grovmotoriska rörelser, t.ex. att gå, springa, hoppa, klättra, balansera, kasta en boll
  - utföra finmotoriska rörelser, t.ex. att klippa, trä pärlor, hålla i en penna/krita, hantera bestick
  - koordinera öga-hand, t.ex. att hämta kroppsrörelser, dansa, klappa händerna, hålla sig innanför linjer, cykla, klättra, fånga en boll, gå i trappor
- 4
  - utföra motoriska rörelser utan att samtidigt behöva tänka på det han/hon gör för att kunna utföra det, t.ex. att klara toalettbesök, klä på sig, skriva, äta
  - avgöra hur mycket styrka han/hon behöver använda till en uppgift, t.ex. när han/hon tar i någon
  - hålla kroppen i upprätt position längre stunder, t.ex. sitta upp under samlingen eller vid matsituationen
  - känna var kroppen finns i förhållande till rummet, t.ex. går in i föremål, krockar med andra barn

Svårigheter med att styra sin uppmärksamhet

Uppmärksamhet

- 1 Förmåga att rikta sin uppmärksamhet
- 3 Förmåga att följa instruktioner

1	2
3	4

- 2 Förmåga att hålla kvar uppmärksamheten
- 4 Förmåga att skifta uppmärksamhet

Har barnet svårt att ...

- 1
  - rikta sin uppmärksamhet mot det som är väsentligt, verkar inte lysna
  - dela sin uppmärksamhet på flera saker samtidigt, t.ex. vid matsituationen då flera pratar samtidigt
- 2
  - behålla uppmärksamheten över längre tid, blir inte klar, tröttnar eller undviker att göra uppgifter
  - uppfatta det som sägs, t.ex. uppfattar bara det första eller det sista i en mening
  - fokusera, kommer hela tiden på sidospår, börjar göra något annat, t.ex. när han/hon ska ta på sig och får syn på något intressant
- 3
  - uppfatta och följa muntliga instruktioner
- 4
  - skifta uppmärksamhet, att gå från en uppgift till en annan, t.ex. att ta på sig jackan och sedan skorna
  - återvända till en uppgift, t.ex. när han/hon blivit avbruten

Exempel på hur du kan dela upp en uppgift i delmål.

Svårigheter med impulsivitet och aktivitetsreglering

Impulsivitet/aktivitet

- 1 Förmåga att hejda impulser
- 3 Förmåga att reglera aktivitetsnivå/gå på högarvar

1	2
3	4

- 2 Förmåga att vänta

- 4 Förmåga att reglera aktivitetsnivå/gå på lågvar

Har barnet svårt att ...

- 1
  - hålla tillbaka impulser att säga eller göra något olämpligt, t.ex. rycker någon i håret
  - styra sina känslor, reagerar på allt, stort som smått, t.ex. kastar sig på golvet och skriker
- 2
  - vänta, vill att allt ska ske NU
  - vänta på sin tur
- 3
  - vara "lagom", går på högarvar, är alltid "på"
  - hålla sig stilla, är rastlös, klättrar och springer omkring, pillar på saker
  - slappna av, t.ex. att varva ner när det är vila
- 4
  - hitta lämplig aktivitetsnivå, går på lågvar, är långsam, verkar sakna energi
  - delta aktivt, dagdrömmar och ser ut att befinna sig i en annan värld, känns fattas som lat och passiv

Svårigheter med tidsuppfattning

Tidsuppfattning

- 1 Upplevelse av tid
- 3 Tidsplanering

1	2
3	4

2 Tidsorientering

4 Förmåga att anpassa sin tid till andras

Har barnet svårt att ...

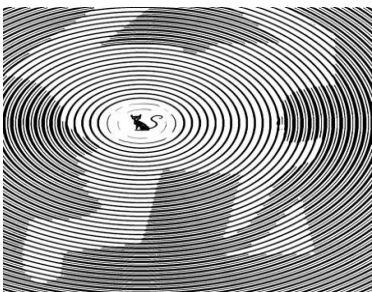
- 1 förstå vad vi menar med "snart", "strax", "senare", "om en stund"
- 2 förstå begrepp som dag, datum, månad, år, årstider
 hålla reda på vilken dag det är
- 3 uppskatta hur lång tid något tar, veta vad han/hon hinner göra
- 4 anpassa sin tid efter andra, t.ex. att skynda sig

Vad hinner jag göra under 5, 10, 15 och 20 minuter?

Tidlista

- Borsta tänder 5 minuter
- Duscha 10 minuter
- Äta frukost 15 minuter
- Kolla mail 15 minuter
- Vila 20 minuter

Svårigheter med flexibilitet

Flexibilitet

- 1 Förmåga att hantera övergångar
- 3 Förmåga att hantera ostrukturerade miljöer och situationer

1	2
3	4

2 Förmåga att hantera oförutsägarhet och osäkerhet

4 Förmåga att byta tankespår

Har barnet svårt att ...

- 1 hantera övergångar mellan aktiviteter, att växla från en uppgift till en annan, t.ex. att avsluta uteläk för att gå in
- 2 hantera att rutiner/regler ändras
 hantera nya miljöer
 möta nya människor
- 3 hantera ostrukturerade miljöer eller situationer, t.ex. fri lek ute på gården
 komma på vad han/hon kan göra
- 4 kompromissa, anpassa sig efter andras idéer, t.ex. i leken

Övergångskort

Hur blir det utan stöd och anpassningar...

Stress och stressorer

Barnets navigeringshjälp

- Jag blir stressad av
- att inte veta vad som ska hända
  - att inte veta vad jag ska göra
  - att inte ha något att göra
  - att behöva vänta
  - höga ljud
  - starkt ljus
  - möta nya människor
  - plösslagna förändringar
  - att försvinna från jag (speciellt igår)
  - att jag inte ska med någon
  - att behöva skrymsa mig

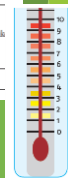
När jag blir stressad eller orolig blir jag lugnare av

- att gå utomhus och vandra för mig själv
- att spela spel
- att lyssna på musik
- att gå ut och springa
- att titta på film

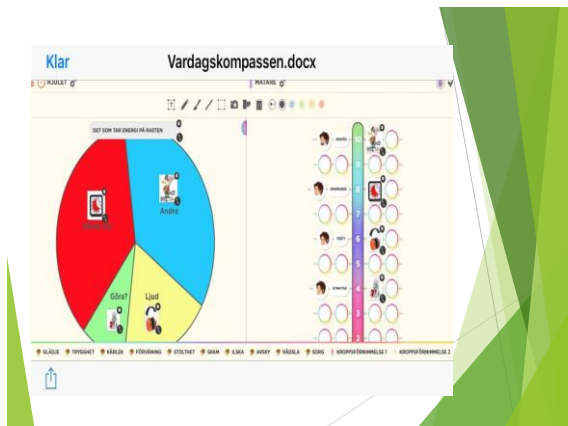
När jag blir stressad vill jag att du hjälper mig att använda mina "lugna-ner" mig tekniker genom att

säga _____

och göra så här: _____

Identifiera vilka krav som ställs på barnets ojämna förmågor i situationen

2. Se över vilka krav situationen ställer på barnets ojämna förmågor.

- Svårt att bearbeta och förstå muntliga instruktioner
- Svårt att uttrycka vad han eller hon vill samt att be om hjälp
- Svårt att förstå i vilken ordning något ska göras
- Svårt att komma ihåg vad han eller hon ska göra
- Svårt att hantera lukter och känselintryck
- Svårt att avgöra hur mycket styrka som behövs till en uppgift
- Svårt att vänta, vill att någon ska komma NU

Exempel: Toalettbesök

Inhämta personens perspektiv

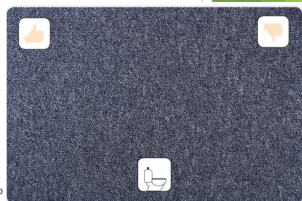
Barnets navigeringshjälp

2. Ta reda på barnets perspektiv av vad som upplevs som svårhanterligt.

Förslag på frågor Vad tycker du om ...?

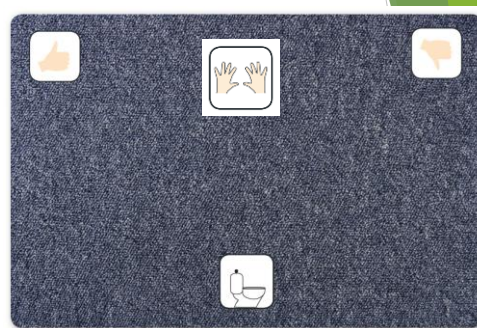
- att vara inne på toaletten
- att be om hjälp
- att vänta
- att tvätta händerna
- att spola
- att torka dig
- kompisarna
- personalen
- vad du hör med dina öron
- vad du ser med dina ögon
- vad du känner med din näsa
- vad du känner med dina händer eller din kropp

Exempel:

Barnets navigeringshjälp

Exempel: Toalettbesök

vad du känner med dina händer eller din kropp

Gör en situationsanalys

3. Gör en situationsanalys - var överstiger kraven i situation eleven förmågor - var och när behöver vi kravangassa och kompensera?

- ✓ • Vilka krav ställs på barnets ojämna förmågor i situationen?
- ✓ • Vad upplever barnet självt som svårhanterligt i situationen?
- Vilka styrkor och grund har ni identifierat?
- Vilka av barnets styrkor kan ni förankra?

Viktors ankare

- ⚓ Intelligent
- ⚓ Bra på att se detaljer
- ⚓ Bra på att läsa

Viktors grund

- Bearbeta och förstå
- Kommunera egna behov
- Motorisk automatisering
- Problemlösning, att föreställa sig
- Sammanhangsförståelse

Viktor

Situation: Viktor behöver gå på toaletten.

Bakgrund: Viktor har svårt att veta i vilken ordning han ska utföra olika moment. Han har också svårt att förstå sammanhang och svårt att bedöma hur mycket toapapper han ska ta.

Konsekvens: Han klär av sig naken eftersom han inte vet vilka kläder han ska ta av sig. När han ska torka sig tar han alldeles för mycket papper så att det blir stopp i toaletten.

BARNETS PERSPEKTIV:

?

OMGIVNINGENS PERSPEKTIV:

Men Viktor varför har du tagit av dig alla kläderna? Man ska ta lagom mycket papper.

Vår för blir situationen svår för Viktor?

Viktors ankare

- ↓ Intelligent
- ↓ Bra på att se detaljer
- ↓ Bra på att läsa

Viktors grund

- Bearbeta och förstå
- Kommuniera egna behov
- Motorisk automatisering
- Problemlösning, att föreställa sig
- Sammanhangsförståelse

Miljön: Se till att det finns en "hur-göra-lista" i bildskenservér väl synlig inne på toaletten och/eller sätt upp pratknappar med inmalade instruktioner (se kapitlet Trygsäcken).

Kravanpassa: Kräv inte att Viktor ska klara toalettbestyren på egen hand.

Kompensera: Använd hur-göra-listan och pratknapparna samt visa hur många rutor toapapper man ska använda när man kissar respektive bajsar. Använd ett snöre som markerar hur mycket papper man ska dra av.

Träna: Träna tillsammans med Viktor på att han ska kunna använda strategierna så att han så småningom kan klara detta på egen hand.

Förankra: Ta vara på Viktors förmåga att läsa och gör en hur-göra-lista tillsammans med honom.

Har situationen högre krav än personens faktiska funktionsförmåga?

”

Med mindre ansträngning finns mer kraft kvar för utveckling.

-Tina Wiman

Reflektion

Hur vi ser på barnet är viktigt.

Reflektera över hur du själv brukar tänka.

Hon vill bara ha uppmärksamhet!	Har hon förmåga att be om hjälp på adekvat sätt?
Han struntar i vad vi säger!	Har han svårt att uppfatta muntliga instruktioner?
Hon söker konflikt!	Har hon svårt att hejda sina impulser?
Han är uppfostrad!	Har han förmåga att förstå hur andra uppfattar honom?

5 funktionsminus + X anpassningsplus = tillgänglig vardag

Låt stå!

Du ska här med stöd av Kalles *funktionsminus* räkna ut vilka *anpassningsplus* han behöver.

Kalle har följande funktionsminus:

- Svårt att ställa frågor för att få mer information/kommunikation/information
- Svårt att planera och organisera eget arbete (planering/organisation)
- Svårt att komma ihåg muntliga instruktioner (arbetsminne)
- Svårt att sortera bort bakgrunds ljud (sinnesintryck)
- Svårt att beräkna hur lång tid uppgifter tar (tidsuppfattning)

• Vilka anpassningsplus behöver du använda för att ekvationen ska gå ihop?

• Vad behöver du anpassa för att lärandesituationen och lärandemiljön blir tillgänglig för Kalle?

Reflektion

Handlar det i situationen om att barnet inte vill eller inte kan?

Kan jag ta vara på barnets styrkor på något sätt? Hur kan jag förankra dessa?

Kan jag ändra/anpassa mitt bemötande och min kommunikation?

Har barnet förstått vad som förväntas av honom/henne?

Kan jag skapa bättre förutsägbarhet?

Hur kan jag anpassa mina krav?

Finns det några kompenserande strategier eller hjälpmedel som jag kan erbjuda?

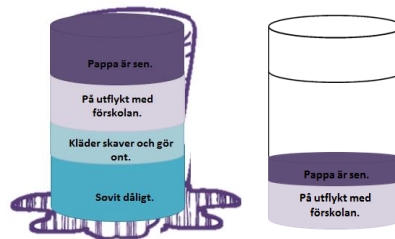
Vad behöver barnet träna i ett livsperspektiv? Vad är viktigast att kunna inför skolstart?

Du har nu en samlad bild och förståelse av personens behov av stöd.

Du har nu ett underlag för att fylla i det vi kallar sjökort, vilka du med fördet kan använda vid systematiskt kvalitetsarbete och pedagogisk dokumentation.

Detta gör att du får en samlad helhetsbild av vad du/ni som finns runt personen bör kravanpassa, kompensera och träna samt vilka styrkor du bör använda dig av för att kunna förankra.

Om du/ni kartlägger och dokumenterar på detta sätt blir det sedan enklare för alla i personens omgivning att få en gemensam helhetsbild och förståelse för personen i er verksamhet.

Alla behöver en egen tryggsäck!

<p>Eleven behöver anpassningar på grund av svårigheter med kommunikation/information</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tydlig skriftlig information • Anpassad kommunikation (lära av, begränsad samtalstid) • Ge svar på frågor eleven själv har svårt att ställa. "Vad ska hända? När? Med vem? Hur?" • "Vad händer sedan?" • Hjälpmiddel för att ha och hjälpa, t.ex. ett "behöver hjälp" kort på boken • Visuellt samtalstöd genom sociala berättelser/ritningar • Stressormometrar (kunna visa hur stark stressen är)
<p>Eleven behöver anpassningar på grund av svårigheter att planera och organisera</p> <ul style="list-style-type: none"> • All-göra-listor • Hur-göra-listor • Nedbrutna arbetsuppgifter i små tydliga steg • Färgkodning av scheman och böcker • Stöd att komma igång • Stöd att avsluta
<p>Eleven behöver anpassningar på grund av anmärknings perception</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sitta långt fram, närmast dörren i klassrummet • Få användbara hörselkåpor i klassrummet • Skärmsvagg • Möbelfasor på stolar och bänkar • Anpassningar i omklädningsrum
<p>Eleven behöver anpassningar på grund av bristande uppmärksamhetsförmåga</p> <ul style="list-style-type: none"> • Placering i klassrummet utan distraherande störningsmoment (ej vid fönster) • Skärmsvagg • Uppdelade arbetsuppgifter i delmoment • Skriftliga instruktioner på tavla samt bänk • Anpassade arbetspass efter hur länge eleven klarar att hålla kvar uppmärksamheten • Titlare pauser • Övergångsuppgifter • Eleven kan behövas pilla med något samtidigt som han lyssnar
<p>Eleven behöver anpassningar på grund av bristande impuls kontroll</p> <ul style="list-style-type: none"> • Minimera störande intryck i närheten • Överenskommelser om att få gå ifrån klassrummet vid stress • ... i situationer där man behöver vänta (t.ex. kö i matsal)

Föräldrasamverkan

Föräldrar gör så gott de kan.

Försök att ställa dig i föräldrarnas skor och förstå föräldrarnas perspektiv.

Glöm inte att bekräfta att du förstår vilka utmaningar familjen står inför, till exempel kämpiga mornar.

Att känna sig förstådd är viktigt både för barnet och föräldrarna. Att visa förståelse är som att gjuta olja på vägorna - det mildrar och lättar.

Förståelse kan ses som föräldrarnas flytväst, vara det som gör att han/hon orkar hålla sig flytande i en utmanande v

Tips

Använd kontaktboken, helst med bildstöd.

Gör ett system som symboliserar barnets dagsform i kontaktboken.

Använd till exempel grön, gul och röd färg. (Grönt = barnet har sovit bra och allt har flutit på under morgonen, gult = lite ansträngande, barnet har exempelvis inte fått i sig tillräckligt med frukost, rött = kaosartad morgon, barnet har sovit dåligt, inte fått i sig frukost, påklädnaden har varit oerhört ansträngande.)

För barnet handlar det inte om att han/hon inte VILL, det handlar om att han/hon inte KAN.
Barnets ojämna funktionsförmåga är inget som vi kan uppfostra, belöna eller bestraffa bort.
Barn som har svårt att navigera har annorlunda sjukort, grunden syns inte utan ligger dold under ytan.
Därför måste vi anpassa och kompensera seglatsen på livets hav utifrån det.

Precis det specialpedagogiska verktyg förskolan saknat. Enkelt, praktiskt och bra! Med Förskolekompassen kan man kartlägga och genast anpassa, kompensera och träna. Det är en strålande bok!

Bo Hejlskov Elvén

... använder kompasserna i mitt jobb på SPM. Fantastiskt bra för att göra en pedagogisk kartläggning och sedan anpassa efter de svårigheter man kommer fram till att just det barnet/eleven har! Profitten blir synliggjord och anpassningar kan individualiseras.

Agneta Hell, rådgivare på Specialpedagogiska Myndigheten

Ett gott och hettäckande underlag för att hjälpa barn med utvecklingsrelaterade svårigheter - vare sig de har diagnos eller inte.

Eve Mandre

Med den här boken kan du som förälder eller personal underlätta vardagen...

Gunilla Gerland

